

A könyvtárügy rendszerváltásától a könyvtárügy szemléletváltásáig

Gondolatok Skaliczki Judit: A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig című kötetéről

SKALICZKI, Judit

A rendszerváltás könyvtárügyétől a könyvtárügy rendszerváltásáig. – Skaliczki Judit. – Budapest : Könyvtári Intézet, 2011. – 159 p. – (Továbbképzés felsőfokon)

ISBN 978-963-201-638-2

A kötet a *Könyvtári Intézet* „Továbbképzés felsőfokon” című sorozatának legújabb darabja. Ez a közel tíz éve indított sorozat, amint az elnevezéséből egyértelműen következik, a felsőfokú képzés, a továbbképzés számára kínál hasznos irodalmat, mint az egyes könyvtári-könyvtárosi tevékenységi területek kérdéseit átfogóan bemutató, az eddigi tudásanyagot összegező, de nem lezáró ismeretanyagait. Helyet kaptak benne – a teljesség igénye nélkül és nem a megjelenés sorrendjében – a helyismereti tevékenységet, az időszaki kiadványok kezelését, a régi nyomtatványok gondozását, a referálás elméletét és gyakorlatát, a könyvtárépítészeti, könyvtártervezési alapismereteket összefoglaló munkák, egy-egy könyvtártípus komplex követelményrendszerének bemutatására vállalkozó (iskolai könyvtárak) írások, továbbá a szakmai elkötelezettség, a könyvtárosi magatartás etikai

normáinak rendszerét és ezeknek a mindennapi helyzetekben való megnyilvánulásait feltáró kötetek.

Ebbe a sorba illeszkedik *Skaliczki Judit* számvetése, amely messze több mint tananyag. Az általa választott műfaj igen nehéz vállalkozás, mert kevés az időtávlat a korszak (1989–2010) áttekintéséhez, ugyanakkor mégis most kellett papírra vetni, amikor még elevenen él a szerzőben minden fontos mozzanat, amelynek a közreadása érdekes adalékkal szolgál e korszak megítéléséhez. Az indíték tisztességes és rokonszenves: saját maga számára és a szakma érdekében is meg kell vonnia a két évtized mérlegét, jogos és egészséges büszkeséggel szólni az eredményekről, és megvilágítani a kudarckok már akkor is tudott vagy utólag felismert okait.

Szeretném elkerülni az elfogultság vádját, amikor a kötet kiadójaként, sőt, a szerző – korábban mellrendelt, majd alárendelt – munkatársaként ajánlom figyelmükbe ezt a jelentős, szakmánkban nem túl gyakori műfajú kötetet. „Egy kormányzati köztisztviselő naplója”, tekinthetjük ennek is, megtoldva egy rádiós műsor sokat sejtető alcímével: „beviszünk a kulisszák mögé”. Hiszen most már kimondhatók bizonyos tények, információk, amelyek menet közben még nem; ez felmentést adhat(na) a korábbi titoktartási kötelezettségek alól. A háttérben mégsem intimitásokra, hanem döntéshozói gyötrelmekre, a százszor újrakezdések és egyeztetések végtelenített sorozatára, „fentről” és „lentől” érkező kritikák kreatív feldolgozására derül fény. A szerző a számvetésében is éppen olyan korrekt, mint amilyennek egész szakmai irányítói pályafutása alatt ismertük. Írását most is „átfűti” a szakmai hevület, a dinamizmus, a céltudatos cselekvés állandó igénye, de az objektív és szubjektív nézőpont kiegyensúlyozott érvényesítése, a kellő távolság- és mértéktartás megóvja a mindent

megszépítő, valamint a felelősségáthárító visszatekintés hibáitól egyaránt. Mint maga is írja: utólag az ember „nem a nehézségekre emlékezik, hanem a jóízű, örömet adó, jó eredményeket hozó megbeszélésekre”.

A kötet felépítése jól áttekinthető, a két évtized központi feladatait tükrözi, melyeknek nagyrészt magunk is részesei voltunk. Középpontjában a három egymást követő országos könyvtárfejlesztési stratégia áll, ezek előzményét képezi a rendszerváltás körüli időszak szisztematikus helyzetfelmérése, a kiemelkedő jelentőségű könyvtári törvény megszületése. A stratégiák bemutatását pedig – csúcspontként – az európai uniós pályázatok sikertörténete követi. Ebben a tárgyalt időszakban annyi és olyan jelentőségű fejlesztés és átalakulás történt, mint előtte negyven évig sem.

A kötetet – mely a fentebb leírtak alapján mégiscsak igazi vezetőképzős tananyag lehet – többféle módon lehet olvasni. Lehet a rendszerváltás utáni könyvtárügy-történetként tanulmányozni, az időrendet betartva. Ez esetben az ember rácsodálkozik, milyen magától értetődően, logikusan épülnek egymásra az elemzések, felismerések, a tervek, a feladatok, az események és végül az eredmények. A három stratégiai ciklus folyamatos bemutatása a következetes, szisztematikus, lépésről lépésre történő tervezést és megvalósítást tükrözi.

A folyamaton belül számtalan „résztörténet”, epizód kap említést a kötetben, ez kínálja a másik olvasásmódot. Van benne MOKKA-, ODR-, IKT-, Neumann-ház-, OSZK-, digitalizálás-, törvénykezés- stb. történet, ki-ki érdeklődése vagy érintettségére szerint válogathat belőlük, hogy azután a kiválasztott szálon végighaladva magyarázatot kapjon a jelenben gyakran feltett „miért?” kérdéseire. A szerző maga a (legalább) négyévenkénti politikai hangsúlyváltások, a fokozatosan apadó pénzforrások, valamint az igazán korszerű szakmai ismeretek hiánya következményének látja az egyenes vonalú fejlődés megvalósításának nehézségeit az időszak értékelésében.

Engedtessek meg, hogy a továbbiakban ne szolgáljak módon kövessem a fejezetek tartalmi bemutatását, hanem szubjektív kiemeléseket tegyek. Történeti „regényként” olvasva a kötetet, számomra az első fejezet volt a legizgalmasabb, az *általános könyvtári helyzet értékelése a rendszerváltás körüli időszakban*. Ettől az időszaktól már annyira eltávolodtunk, mint a gyermekkorunktól, hogy alig emlékszünk a gyermekbetegségeinkre. Pedig ezekben a jelenségekben, működési körülményekben lelhető

fel az összes későbbi terv és feladat meghatározásának, megvalósulásának gyökere. A gyenge jogszabályi környezet, a fejlesztést nélkülöző maradékelvű finanszírozás, a könyvtárvezetés, menedzselés hiányosságai, az eredményesség megállapításának vitatható szempontjai, az együttműködésre alkalmatlan társadalmi közeg, a könyvtári információs infrastruktúra óriási lemaradása, a könyvtárosképzés lépéshátránya... Ebben a helyzetben érte a rendszerváltozás a könyvtáros szakmát, így érthető, hogy 1990-ben csak a bizonytalanság, az aggodalom fokozódott.

A dermedtségből azonban sikerült kiszabadulni, és a külső és a belső körülmények változását a javunkra fordítani: az *IIF*, majd *NIIIF* létrejötte megalapozta a számítógépes hálózati háttér kialakítását; az új felsőoktatási pályázati rendszer, a TEMPUS, ablakot, sőt ajtót nyitott a világra a könyvtárosképzésben is; a japán segélyprogram a felsőoktatási könyvtárakat hozta helyzetbe; az *NKA* létrehozása az egész könyvtári rendszer számára támogatási forrást jelentett. A szakma is „megrázta magát”, megindult a könyvtárak közötti kooperáció új formáinak kezdeményezése, a civil szakmai szervezetek megerősödése; az ágazati irányítás kísérletet tett a szabályozás, a koordináció helyreállítására (pl. OSZIR), rendszertervek készültek, ha nem is valósultak meg. 1993-tól pedig megindult a felkészülés a könyvtári törvény létrehozására, amely aktivizálta az egész könyvtáros társadalmat. Számomra ez az időszak is sikertörténet, amelyben talán a megmaradási ösztön munkálkodása révén lendületet vett a könyvtárügy, megerősödött, stabilizálódott és a lemaradásainak jó részét behozva a folyamatos fejlődés útjára lépett.

A könyvtári törvény megszületésének végigkövetése ugyancsak izgalmas fejezete a könyvnek. Tudjuk, hogy a téma különösen kedves a szerző számára is, hiszen minisztériumi karrierjének első, jelentős sikerét jelentette. A folyamat nagyon részletes és alapos leírása egyrészt bepillantást enged a törvénykezés útvesztőibe, másrészt lehetőséget ad a szerzőnek megemlékezni mindazok érdemeiről, akik végigjárták vele az utat. Az olvasó pedig tanúja lesz az új ágazati szakmai irányítási munkamódszer kialakulásának, mely ebben a folyamatban kristályosodott ki, és vált kipróbált gyakorlattá. E szubjektív tényezőknél túl a törvény elfogadása igazán nagy jelentőségű. Végső soron a könyvtári törvény lett az a keret, amely a követő jogszabályokkal együtt lehetővé tette az országos könyvtárfejlesztési stratégiák megalkotását, a rendszerben való működést, a könyvtárak telematikai

fejlesztését, vagyis a korábbi lemaradások miatti felzárkózás megindítását. Alapvető szemléletváltást deklarált a törvény, mely szerint a könyvtári rendszernek az állampolgárok érdekeit kell szolgálnia, a közjó intézményeként, az információs társadalom alapintézményeként. Új hangsúlyok, új szerepek, összhangban Európával és a világgal. A törvény életbe lépésével és annak alkalmazásával kezdődött igazán az érdemi könyvtári rendszerváltás.

Így azután az *első stratégiai ciklus (1998–2002)* megoldandó feladatait, célrendszerét tulajdonképpen a könyvtári törvény „diktálta”: további jogi szabályozás, telematikai fejlesztések, rendszerelvű működés, nyilvános könyvtárak feltételrendszerének kialakítása, a *Nemzeti Könyvtár* szervezeti és szolgáltatási korszerűsítése, a Könyvtári Intézet létrehozása, a könyvtárosok továbbképzésének korszerűsítése stb. Nem voltak prioritások, az adott helyzetben minden területen meg kellett indulnia a fejlesztéseknek, hogy erősítsék egymást és az egész könyvtárügyet. A rendkívül szerteágazó, mindent átfogó feladatrendszerből mégis kiemelkedik az *Információs és Kommunikációs Technológia és tartalomszolgáltatás-fejlesztés* megteremtésének koncepciója, „a Koncepció”. Ez – mint az egész könyvtári rendszer alapjait meghatározó feladat – komoly kihívást és egyben óriási lehetőséget jelentett a szakma számára. A Koncepció a közgyűjtemények rendszerén belül a könyvtárak prioritásával számolt, tartalmazta az egymásra épülő fejlesztési elemeket: a könyvtárak IKT- fejlesztését, az intézmények hálózatba szervezését, munkamegosztását, majd az információs hálózat tartalmi feltöltését, az információkészlet létrehozását és bővítését, a könyvtári szakemberek felkészítését, s az egész tervezett program finanszírozásának forrásait és ütemezését. A hároméves telematikai fejlesztés pályázati formában történt támogatása majdnem egymilliárd forint volt.

A *második stratégiai ciklus (2003–2007)* a „minden” helyett már prioritásokat, differenciált feladatokat fogalmazott meg alapos helyzetelemzésre építve, úgymint a vidék, főként a kistelepülések könyvtári ellátásának javítását; a szolgáltatások minőségfejlesztését; a dokumentum- és információellátottság megoldását az IKT fejlesztésével; a könyvtárosképzés, továbbképzés színvonalának javítását; valamint a könyvtárosok társadalmi helyzetének és érdekérvényesítésének javítását. A második ciklus mérlege pozitív. Jelentős előrelépés történt a minőségirányítás könyvtári metodikájának és gyakorlatának kidolgozásában, a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának területén, az

IKT fejlesztések infrastrukturális és tartalmi vonatkozásában, kiemelkedően jó megoldás született a kistelepülések könyvtári ellátására a KSZR-en keresztül, sok tekintetben javult a könyvtáros pálya presztízse és megszületett a magyar könyvtáros-ság etikai kódexe. A ciklus során megvalósult eredmények az immár olajozottan működő munkacsoportoknak, az ágazati felsőszintű irányítás határozottságának és a tárcák közötti együttműködésnek voltak köszönhetőek. S ne felejtjük el: közben volt egy uniós csatlakozás is. A veszteségek számbavétele is tanulságos: meghiúsult az *Országos Könyvtári Digitalizálási Stratégiai Terv*, a könyvtárakat kirekesztették az *Új Tudás* pályázati programból, nem jött létre az első korszerű internetes könyvtárbusz, sikertelenek voltak az ODR-könyvtárakat sújtó postaköltségekről folytatott tárgyalások. És talán a legnagyobb, máig ható kudarc: a minden érvelés ellenére megvalósított párhuzamos infrastrukturális kormányzati fejlesztések, természetesen a könyvtárakra hátrányos következményekkel. Ezt a helyzetet tovább súlyosbítják a szakmán belül is kiküszöbölhetetlennek tűnő párhuzamos fejlesztések. Ezek a veszteségek – előre láthatóan – a harmadik stratégiai ciklusban csak kis mértékben csökkenthetők.

A *harmadik stratégiai ciklus, a Portál Program, a könyvtári rendszer országos fejlesztésének új iránya (2008–2013)*, még eleven valóság körülöttünk, még benne élünk. Célkitűzése a mindenki számára hozzáférhetővé tett információkkal, tudással és műveltséggel felkészített, versenyképes ország kialakulásának elősegítése. (Most, 2011-ben, ha lehet, ez még erőteljesebb cél, mint 2008-ban gondoltuk.) A célok eléréséhez az eddig megkezdett, fontosnak és sikeresnek bizonyuló könyvtári tevékenységek további erősítése (pl. KSZR program), a tértől és időtől független könyvtári szolgáltatások bevezetése, az olvasási kultúra könyvtári eszközökkel történő fejlesztése, a közösségi szolgáltatások, a felnőttképzés támogatása egyaránt szükséges. Ezekből a célokból és feladatokból ismét markánsan kirajzolódik a közjóért tevékenkedő könyvtár képe. Legalábbis szeretnénk, ha ezt az állampolgárok is így érzékelnék.

E stratégiai ciklus feladatainak koordinálásához – az eddigi gyakorlattól eltérően – nem jöttek létre munkabizottságok. Az előkészítő munka ez esetben az európai uniós pályázatok teljes körű előkészítését jelentette: a terület fejlesztésének megfogalmazását és elfogadtatását a kormánnyal, az EU-val; az akciótervek megfogalmazását és elfogadtatását a szakmával, végül az akciótervek pá-

lyázattá formálását. A megvalósítás keretét a TÁMOP (Társadalmi Megújulás Operatív Program) és a TIOP (Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program) pályázatok adják, a kooperációt a pályázó konzorciumok biztosítják. A kötetben részletes beszámolót találunk a TIOP és a TÁMOP pályázatok anyagi kondícióiról: a támogatási források összegeiről és a nyertes könyvtárak számáról. Valóban, soha nem látott nagyságrendű támogatásokat tudunk felmutatni a pályázatokban, mely feledtetni a pályázással járó, számunkra eddig ismeretlen megpróbáltatásokat... Ilyen mértékű támogatási forrásoknak látható fejlődést kell eredményezniük a kitűzött célok területén! Ezek felmérése és értékelése még előttünk áll.

Húsz év, bő két évtized tehát a mérlegen. Látjuk, honnan indultunk a rendszerváltáskor és hol tartunk most. Látjuk, hogy a húsz év alatt hányszor és mennyit változtak a társadalmi, gazdasági, politikai tényezők itthon, Európában és a világban, melyekhez mindig alkalmazkodnia kellett a szakmának. És ennek megfelelően: változnia. Az előző rendszerben szocializálódott szakembergárdának

nemcsak a szakmai ismereteit kellett folyamatosan korszerűsítene, hanem szemlélet- és gondolkodásmódját is. A rendszerszemlélet, a kooperációs készség, a minőségelvűség, a szolgáltatás- és használó-központúság területén – hogy csak néhány szempontot említsünk – jelentős előrelépés történt. De elegendő-e ez a fenntartható fejlődéshez, az újabb és újabb veszélyek, kihívások kezeléséhez, amelyekkel szembe kell néznie a könyvtáros szakmának, ha meg akarja őrizni eddig elért eredményeit, eddig kivívott presztízsét. Ez az aggodalom, kötelesség- és felelősségtudat, mely a két évtized ágazati irányítási gyakorlatában olykor jogos türelmetlenségben is megnyilvánult, áthatja az írást. A szerző immár nem követeléseként, inkább szellemi örökségként kívánja átadni elkötelezettségét mindenkori utódainak, a továbbvivőknek.

A kötetet – a sorozat sajátosságainak megfelelően – gazdag irodalomjegyzék, név- és tárgymutató, valamint angol nyelvű összefoglaló teszi teljessé.

Bartos Éva
(a Könyvtári Intézet igazgatója)

Elnyeli az internet a drága folyóiratokat?

A nyereséget hozó évtizedeket követően a tudományos kiadói iparág kutyaszorítóban érezheti magát. Ráadásul a kiépített állásai elleni támadások élére éppen olyanok álltak, akiktől erre a legkevésbé sem lehetett számítani: a könyvtárosok. Az egyetemek – Nagy-Britanniától Kaliforniáig – nem hajlandók megújítani a tudományos folyóiratok drága előfizetéseit, ehelyett előszeretettel kötnek megállapodásokat „szabad hozzáférést” kínáló kiadókkal. Azok anyagai ugyanis ingyenesen elérhetők az interneten, az egyetlen korlátozás, hogy kötelező hivatkozni rájuk.

A folyóiratok árai – elrugaszkodva a valós költségnövekedés által indokolt mértéktől – egyre magasabb szintre emelkednek. Aggodalomra ad okot, hogy számos kutatás eredménye, amelyet sok esetben az adófizetők pénzéből finanszíroztak, el van zárva a kiadók fizetős falai mögé.

Az újságokhoz és a zeneiparhoz hasonlóan a tudományos kiadás területét is drasztikusan érintette az internet térhódítása. Ellentétben az újságírókkal, a legtöbb tudóst azért fizetik, hogy kutasson vagy oktasson, és nem azért, hogy írjon. Mégis az összes tudósnak publikálnia kell: meg kell osztania, el kell bíraltatnia a szakmai közvéleménnyel kutatási eredményeit, így léphet előre a ranglétrán. Az a tudós, aki nem publikál rendszeresen, általában nem kap támogatást, így pedig egyoldalú kapcsolat alakul ki a kiadókkal.

A nyílt hozzáférés nem olyan, mint az illegális fájl- vagy zenemegosztás, illetve a videokalózkodás, mivel a szerzői jogok tulajdonosa engedélyezi a publikált anyag széles körű felhasználását.

Az Elsevier *Biochimica et Biophysica Acta* folyóiratának előfizetési ára például több mint évi 18 000 euró.

A nyomtatott folyóiratokkal kapcsolatos költség azonban csupán az egyik tényező, amelyik szerepet játszik az olyan nyílt hozzáféréstű folyóiratok számának robbanásszerű növekedésében, mint amilyen például a PLoS One. A nonprofit *Public Library of Science* által létrehozott PLoS One révén megjelent publikációk száma a 2006-ban regisztrált 138 cikkről 2010-ben 6749-re nőtt, így a világ legnagyobb tudományos folyóiratává nőtte ki magát. Ellentétben a papíralapú kiadványokkal, a PLoS One természetesen nem korlátozza azoknak a cikkeknek a számát, amelyeket fogadni tud.

A *Commonwealth of Learning* a fejlődő országokban folyó oktatási tevékenységet segíti. Ezekben az az egyik fő akadály, hogy hiányoznak a magas színvonalú oktatási anyagok, mivel nem engedhetik meg maguknak drága folyóiratok előfizetését. Jövő júniusban a Commonwealth of Learning lesz a társ-házigazdája az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete által szervezett világkonferenciának, amelynek célja: készüljön felmérés a nyílt hozzáféréshez való kormányzati hozzáállásról, és segítsen megfogalmazni a lehetséges iránymutatásokat a kormányzati támogatáshoz. *Mark Patterson* (PLoS One) szerint a nyílt hozzáférés már megkerülhetetlen eleme a kiadói iparágban, de még mindig hosszú utat kell megtenni addig, míg ez lesz a domináns modell.

/SG.hu Hírlevél, 2011. november 23., <http://www.sg.hu/>

(SzP)